

OCENA SKUTKÓW ZMIAN PRODUKCJI ROLNICZEJ W POLSCE W UJĘCIU REGIONALNYM Z WYKORZYSTANIEM PODSTAWOWYCH WSKAŹNIKÓW AGROŚRODOWISKOWYCH

Jerzy Kopiński

Puławy, styczeń 2014

**Prezentacja zakresu merytorycznego prac realizowanych w 2013 roku w zad. 2.5
pt. „Analiza i cena skutków zmian w produkcji rolniczej w Polsce w ujęciu dynamicznym
i regionalnym” w programie wieloletnim IUNG-PIB**

**Koordynator podprogramu wieloletniego (PW 2011-2015) IUNG-PIB:
prof. dr hab. Stanisław Krasowicz**

Kierownik zadania 2.5 (PW):

dr Jerzy Kopiński

Zespół badawczy (wykonawczy) zadania w roku 2013:

**prof. dr hab. S. Krasowicz, prof. dr hab. J. Kuś, prof. dr hab. A. Harasim,
prof. dr hab. J. Książak, dr hab. A. Doroszewski, dr hab. M. Matyka,
dr K. Jończyk, dr J. Stalenga, dr A. Madej, dr B. Jaśkiewicz, dr A. Sułek,
dr D. Leszczyńska, dr J. Bojarszczuk, dr A. Nieróbca, dr M. Zarychta,
mgr Cz. Pietruch**

Zakłady naukowe realizujące zadanie:

Z-d Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej;

Z-d Agrometeorologii i Zastosowań Informatyki;

Z-d Uprawy Roślin Pastewnych;

Z-d Uprawy Roślin Zbożowych;

Z-d Żywienia Roślin i Nawożenia;

Dział Upowszechniania i Wydawnictw.

CEL ZADANIA ROCZNEGO (2013) 2.5 PW:

**Ocena skutków zmian produkcji rolniczej w Polsce
w ujęciu regionalnym z wykorzystaniem
podstawowych wskaźników agrośrodowiskowych.**

Zmiany produkcji rolniczej

- **Działalność rolnicza, głównie poprzez intensyfikację produkcji, powoduje znaczącą ingerencję w środowisko, w naturalny obieg składników pokarmowych;**
- **O wzajemności oddziaływań mówi III zasada dynamiki Newtona (nazywaną zasadą akcji i reakcji); $\vec{F}_{AB} = -\vec{F}_{BA}$**
- **Skutkiem wzrostu produktywności poprzez korzystanie z tzw. przemysłowych środków produkcji, nie tylko ostatnich latach, są szeroko rozumiane wielokierunkowe zmiany w produkcji rolniczej mogące prowadzić do degradacji środowiska, a w ślad za tym podjęcie działań (regulacji) przeciwdziałające negatywnym skutkom (*nie je eliminujące, a ograniczające*);**
- **Silnie zachodzące procesy wzrostu intensywności, koncentracji, specjalizacji i polaryzacji produkcji rolniczej, w obrębie terytorialnego zróżnicowania regionalnego, wynikające z dążenia do poprawy rentowności i dochodowości gospodarowania.**

Cechy zmian produkcji rolniczej

Wpływ uwarunkowań wewnętrznych (w tym: przyrodniczych, organizacyjno-ekonomicznych), oraz zewnętrznych (w tym: WPR, WTO, rynków – surowcowych, produktowych i kapitałowych).

Niemobilność podstawowego czynnika produkcji – ziemi, utrata części nadwyżki ekonomicznej, nierówne tempo zmian poziomu cen produktów rolniczych i cen środków do produkcji rolniczej.

Zróznicowana, często niejednoznaczna, ocena skutków zachodzących zmian i procesów w produkcji rolniczej. Na ogół jest ona przeciwstawna w odniesieniu do celów ekonomicznych i środowiskowych.

Główne zadania merytoryczne obejmowały:

- bieżące i systematyczne diagnozowanie stanu i struktury produkcji rolniczej w skali makro i w regionach, z możliwością przewidywania skutków zachodzących zmian;
- ocena zmian intensywności produkcji rolniczej, mierzonej poziomem zużycia nawozów mineralnych (NPK) i obsady zwierząt inwentarskich (DJP) dla poszczególnych województw i makroregionów Polski;
- ocena skutków zmian (uwzględniając dane wieloletnie) użytkowania gruntów, powierzchni zasiewów głównych roślin uprawnych w Polsce, w tym głównie zbóż na przestrzeni ostatnich lat, z uwzględnieniem ujęcia regionalnego;
- analizę i ocenę zmian wydajności (produkcyjności) produkcji roślinnej w układzie regionalnym;
- ocenę zmian wskaźników agro-środowiskowych tj. bilansu azotu i fosforu oraz bilansu glebowej substancji organicznej dla poszczególnych województw, jako odniesienie do oceny potencjalnych zagrożeń środowiskowych;
- sukcesywne opracowywanie prognoz plonów głównych upraw w Polsce w sezonie wegetacyjnym w 2013 r. dla obszaru Polski w ujęciu regionalnym do oceny skutków oddziaływań warunków pogodowych;
- zorganizowanie wyjazdowych warsztatów naukowych.

Materiał i metoda

Badania i analizy miały charakter kameralny.

Materiał źródłowy stanowiły:

- dane statystyczne GUS;
- materiały OECD, Eurostat, EF;
- wyniki badań IUNG-PIB;
- raporty i ekspertyzy (w tym dla MRiRW).

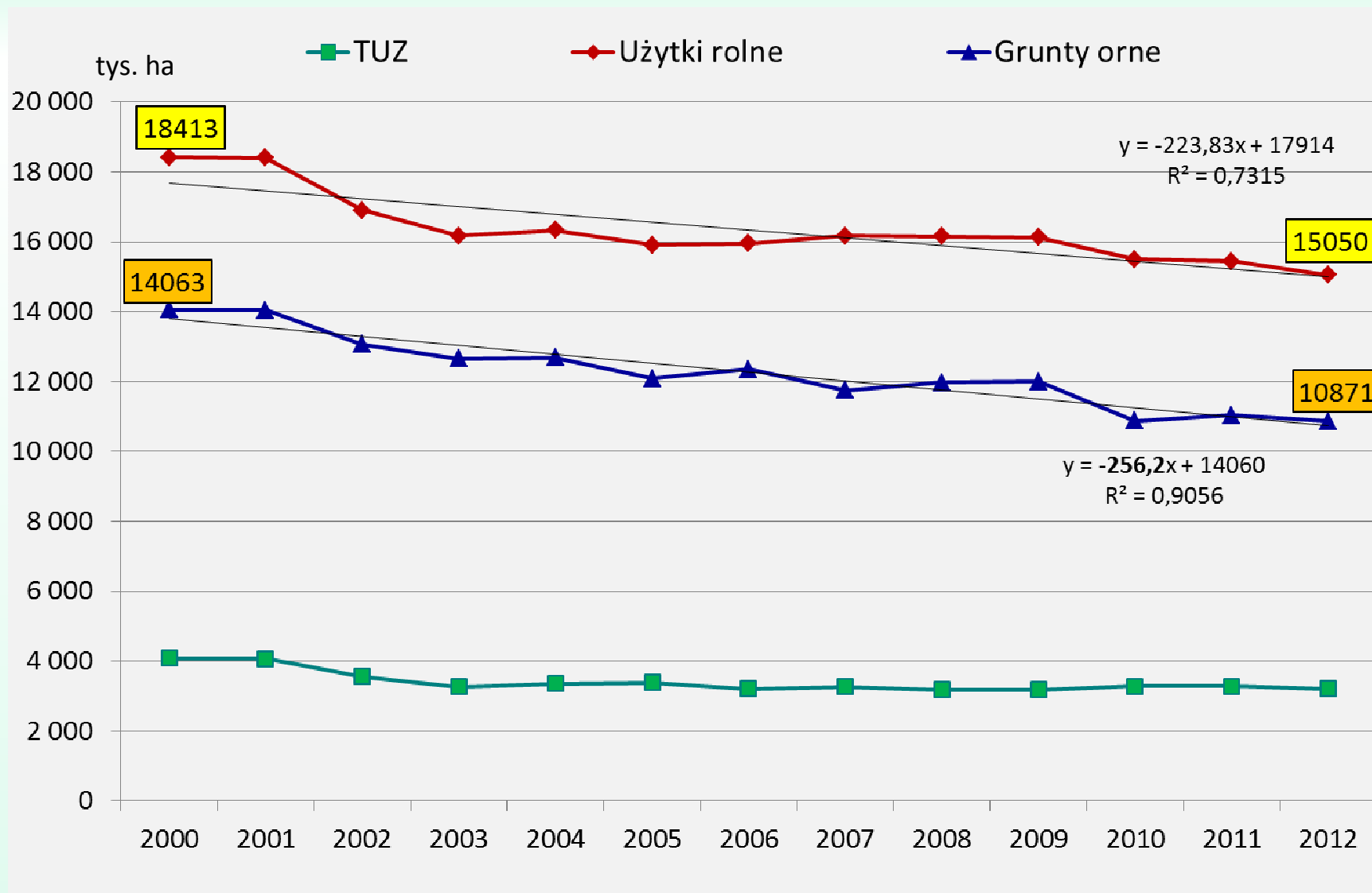
Metodami wykorzystanymi w realizacji zadania były:

- porównania tabelaryczne i graficzne;
- analiza struktury zjawisk (cech), dynamiki;
- analiza przestrzenna (regionalna);
- Polska (ogółem) jako podstawa porównań.

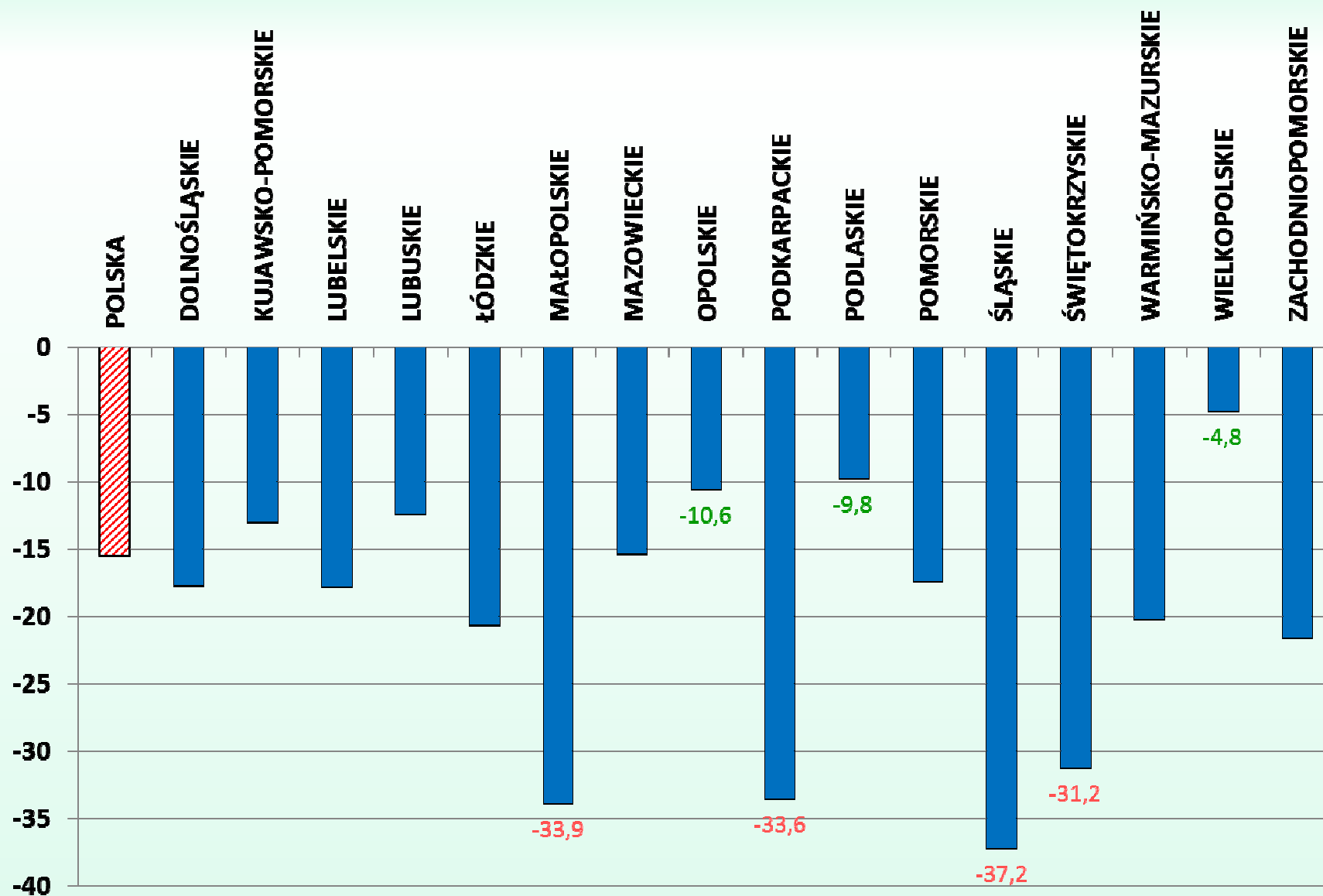
MERYTORYCZNE OMÓWIENIE WYNIKÓW REALIZACJI ZADANIA 2.5 (PW) w 2013 r.

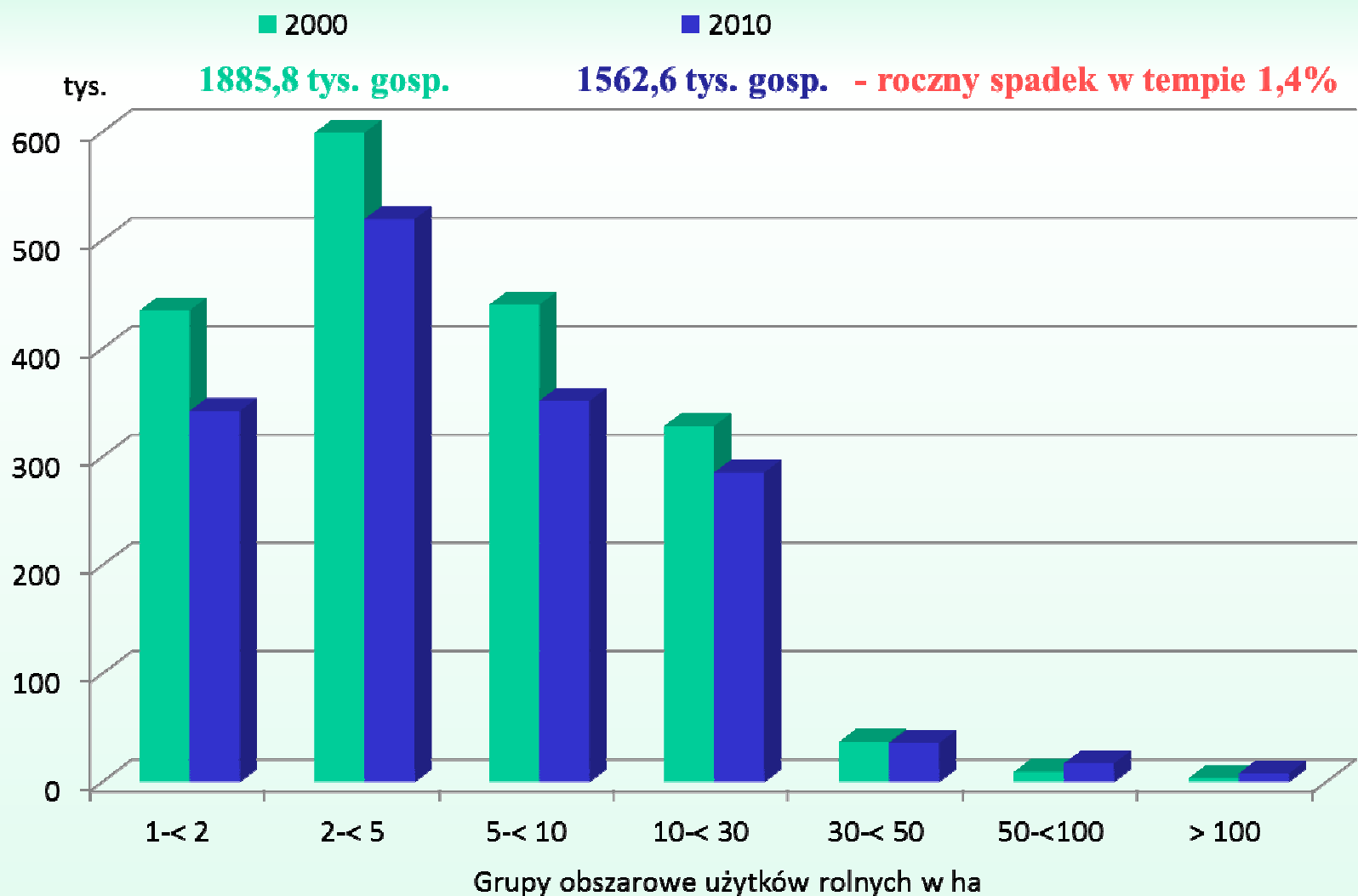
Zmiany powierzchni użytków rolnych w Polsce w latach 2000-2012

Zmiany powierzchni użytków rolnych (%) w województwach w latach 2000-2012

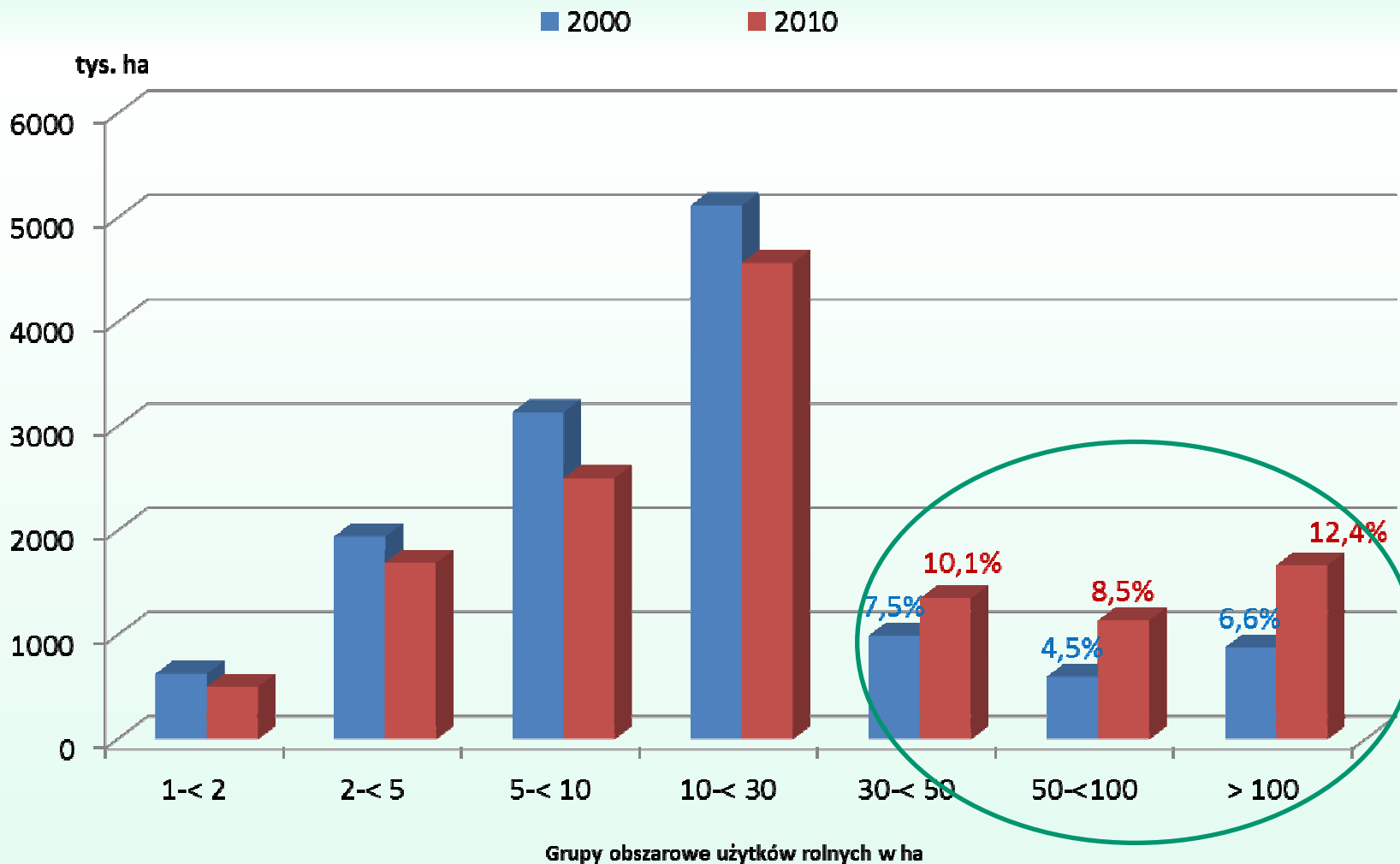
Zmiany liczby gospodarstw* w Polsce

* - dotyczy gospodarstw
powyżej 1 ha UR

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

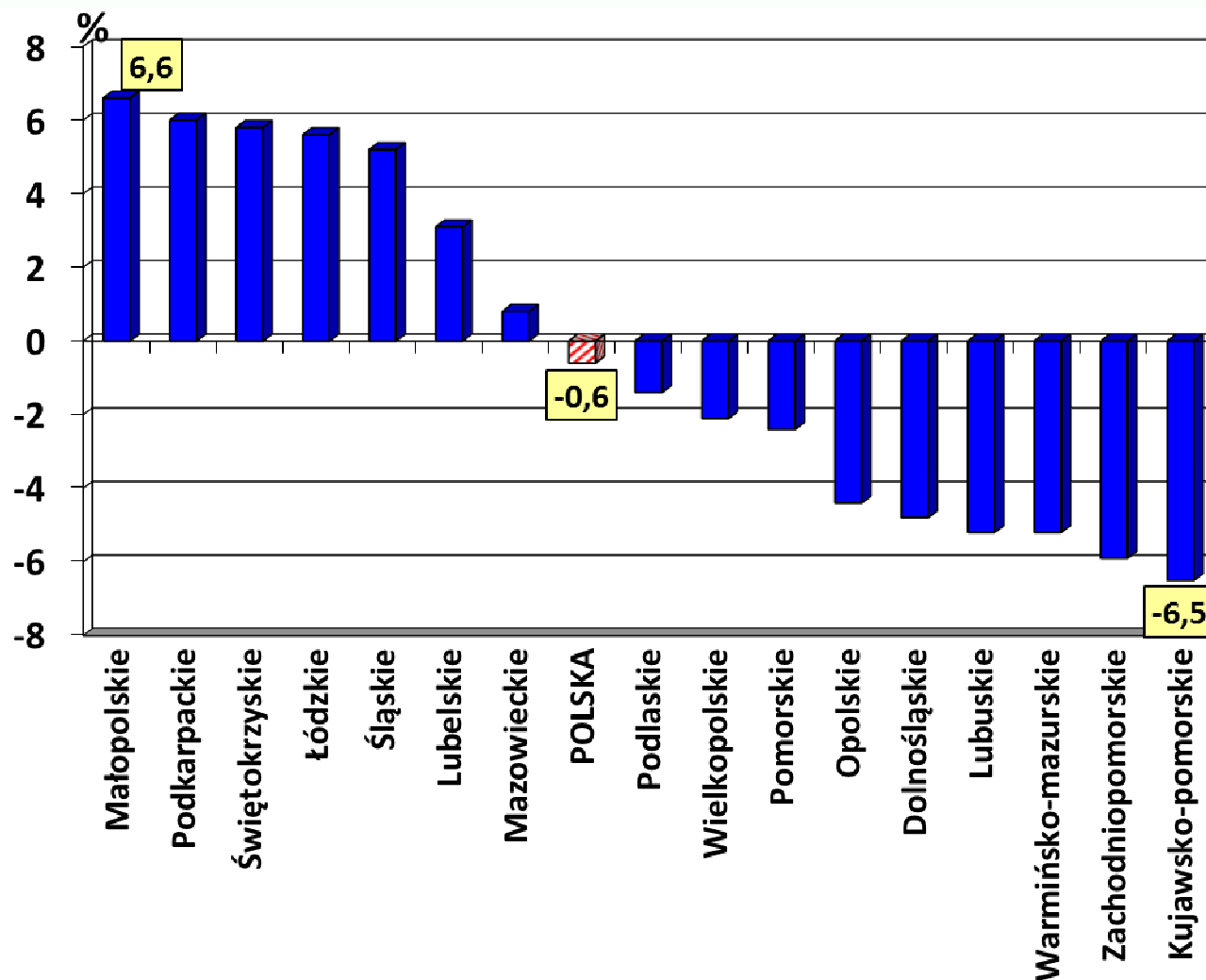
Koncentracja powierzchni użytków rolnych* w Polsce

* - dotyczy gospodarstw
powyżej 1 ha UR

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany (%) udziału zbóż w strukturze zasiewów pomiędzy latami 2001-2003 a 2009-2011

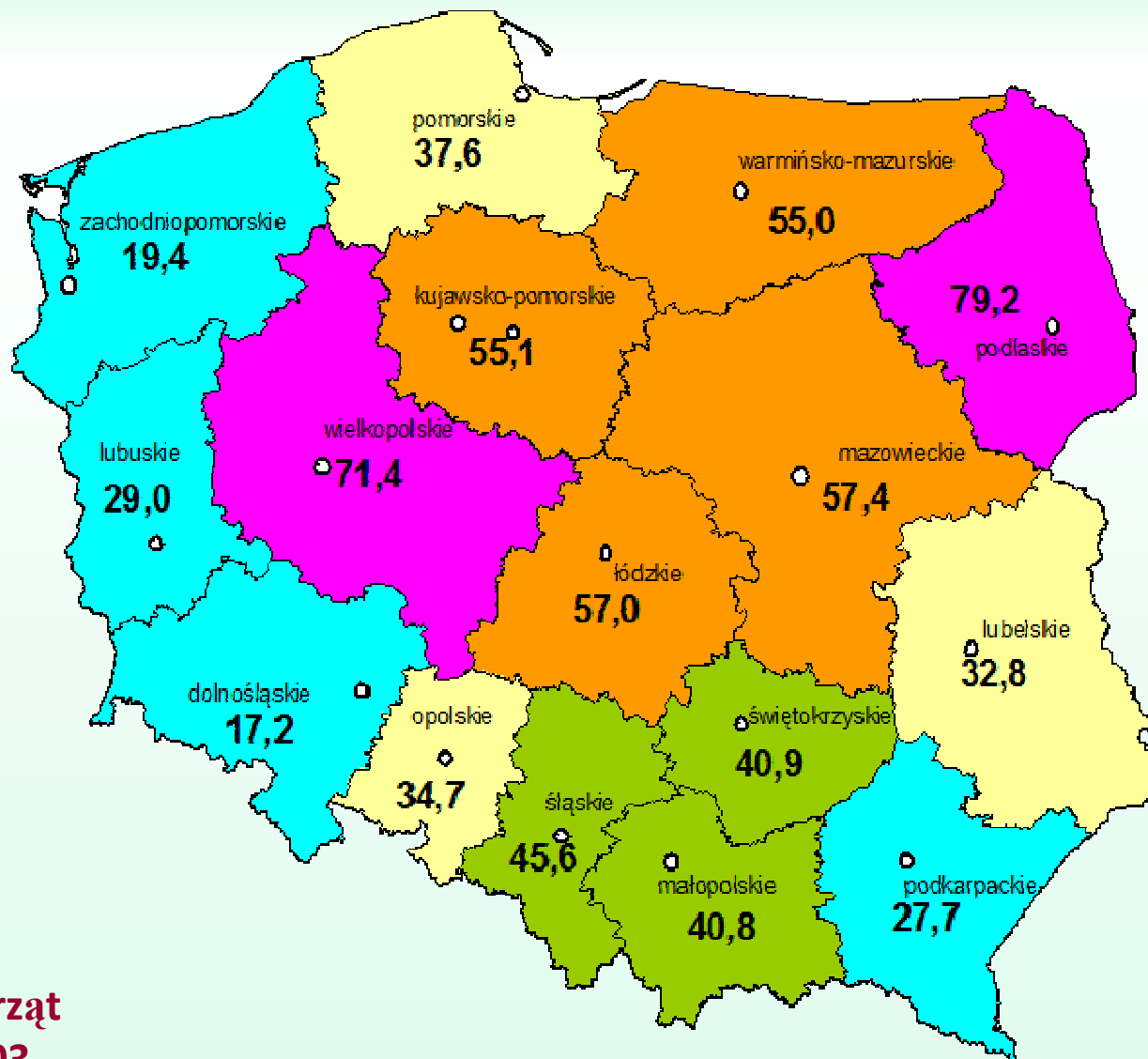
Obsada w DJP/100 ha UR w d.k. (średnio 2010-2012)

Polska

48,0 DJP · 100 ha⁻¹ UR d.k.

DJP · 100 ha⁻¹ UR

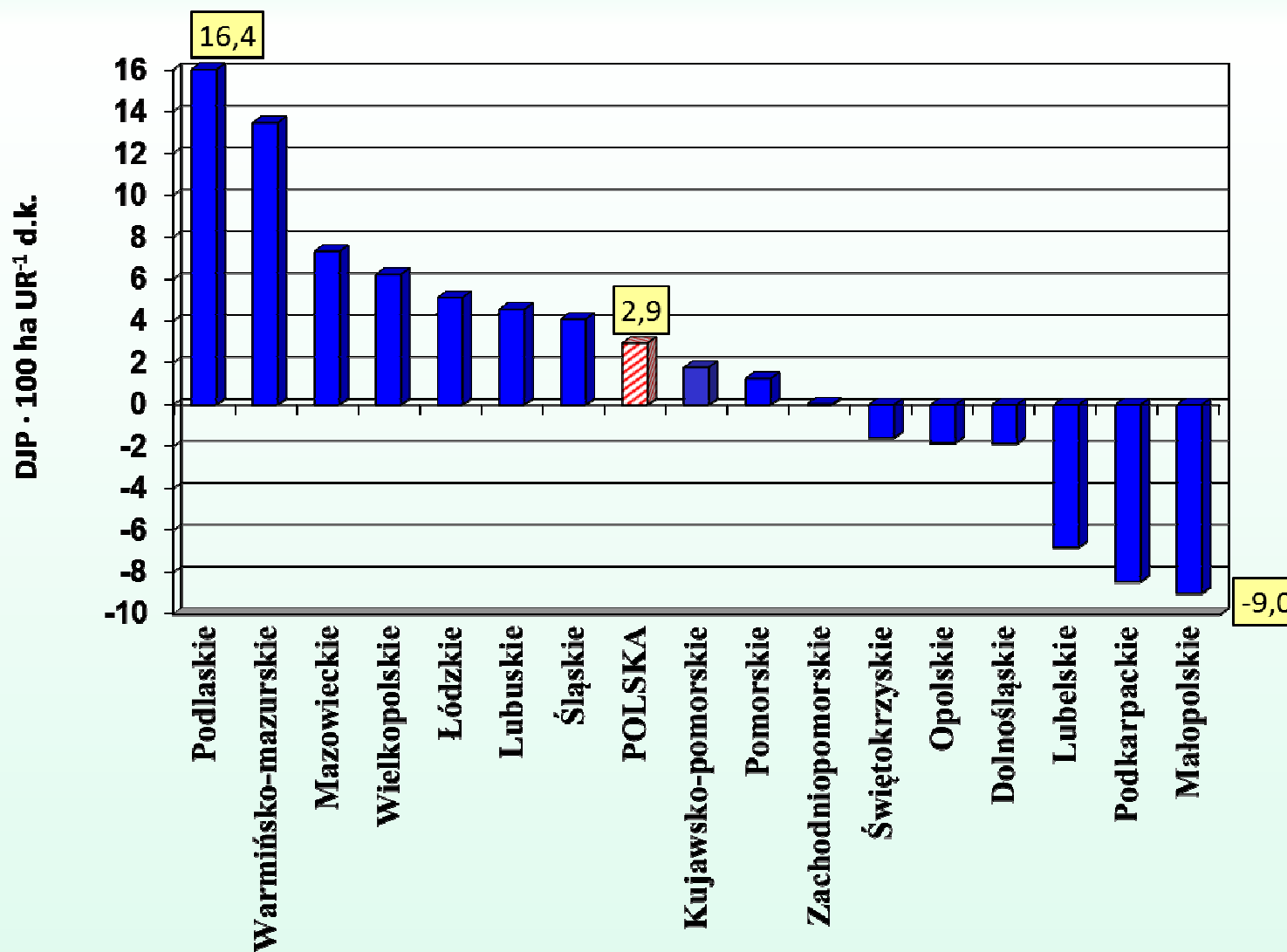
	< 30,0
	30,0 – 40,0
	40,1 – 50,0
	50,1 – 60,0
	> 60,0

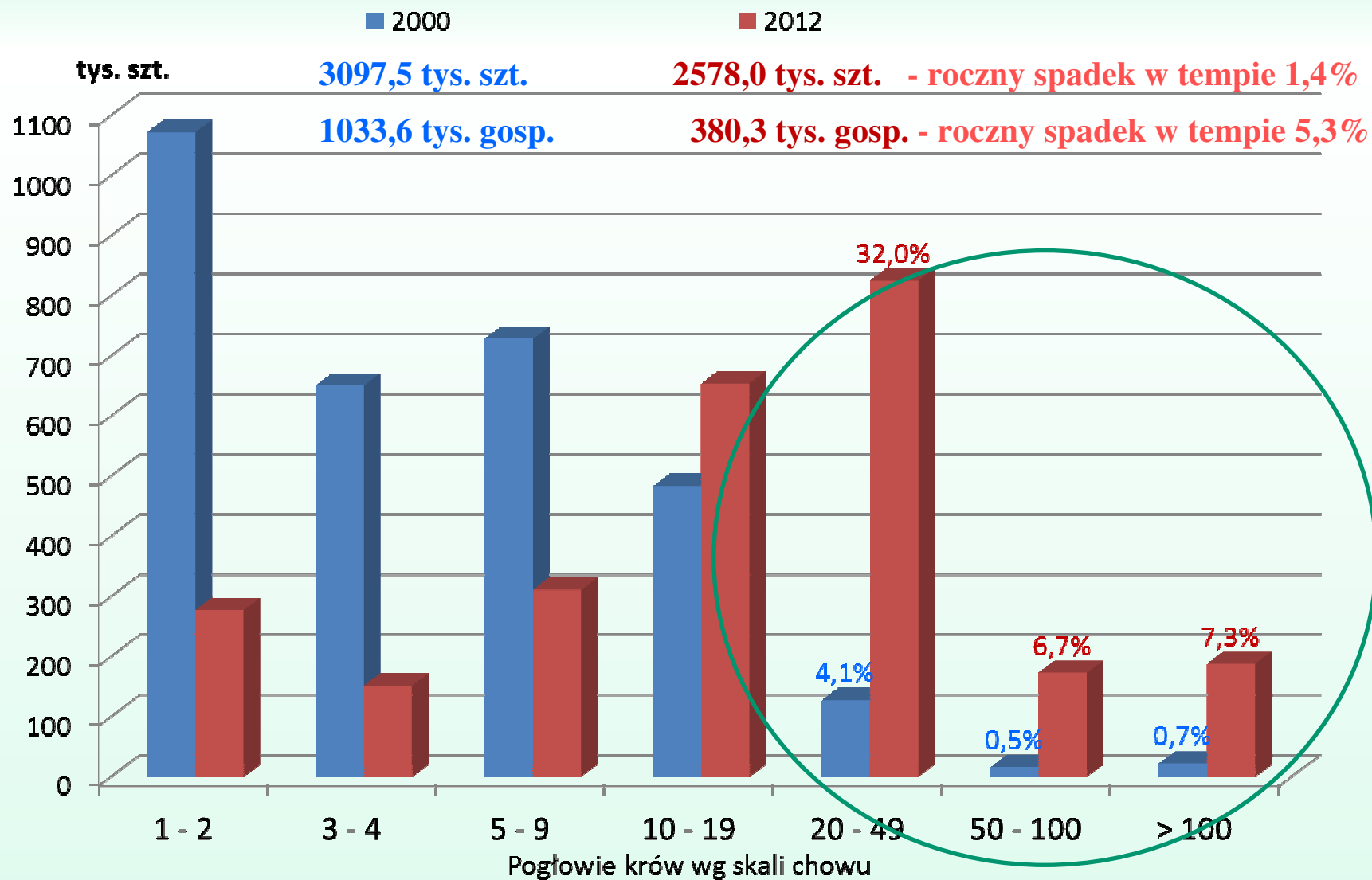
Wzrost poziomu obsady zwierząt
w odniesieniu do lat 2001-2003
o 3,0 DJP · 100 ha UR⁻¹

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany DJP/100 ha UR w d.k. pomiędzy latami 2001-2003 a 2009-2011

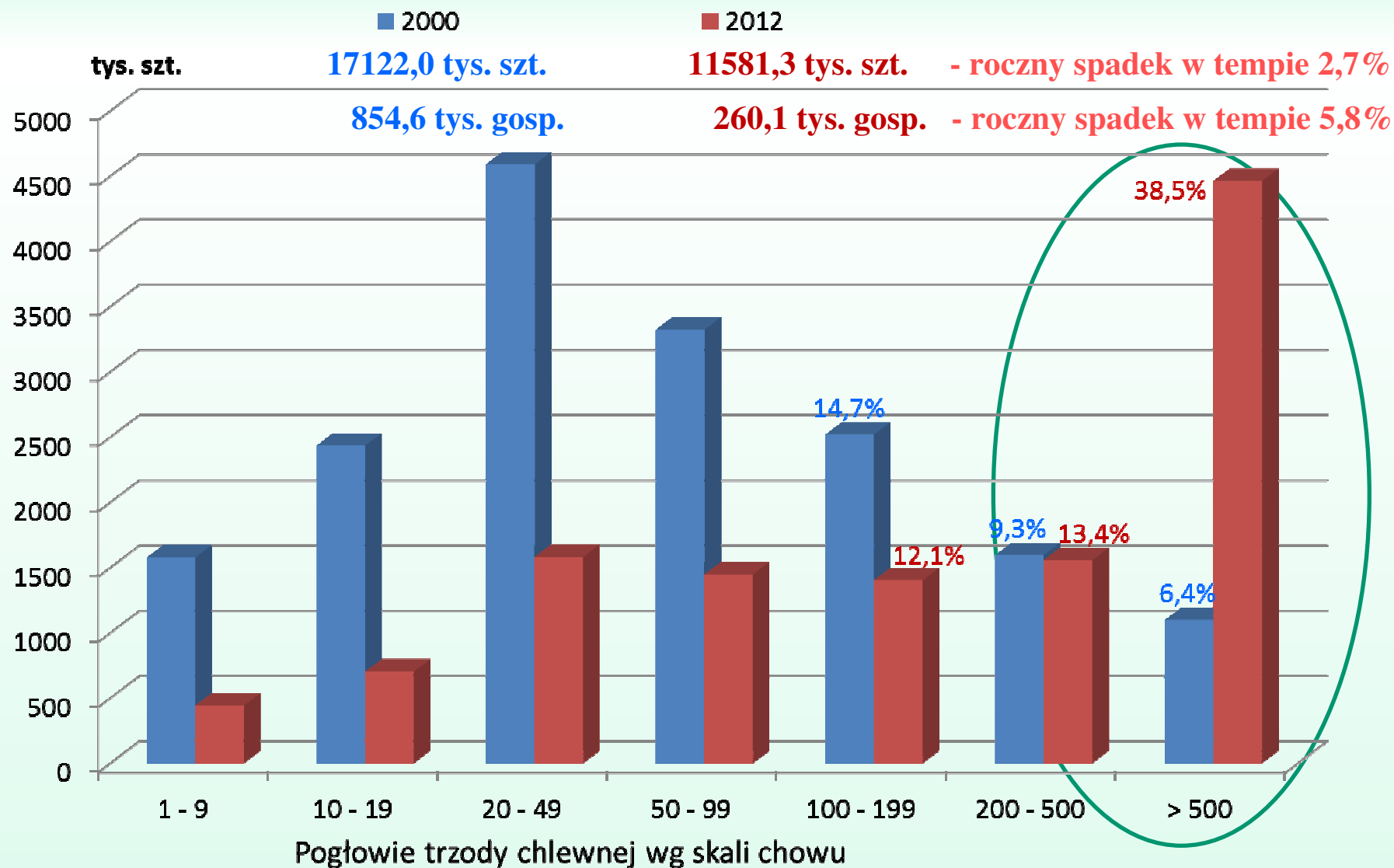
Koncentracja chowu krów w Polsce

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

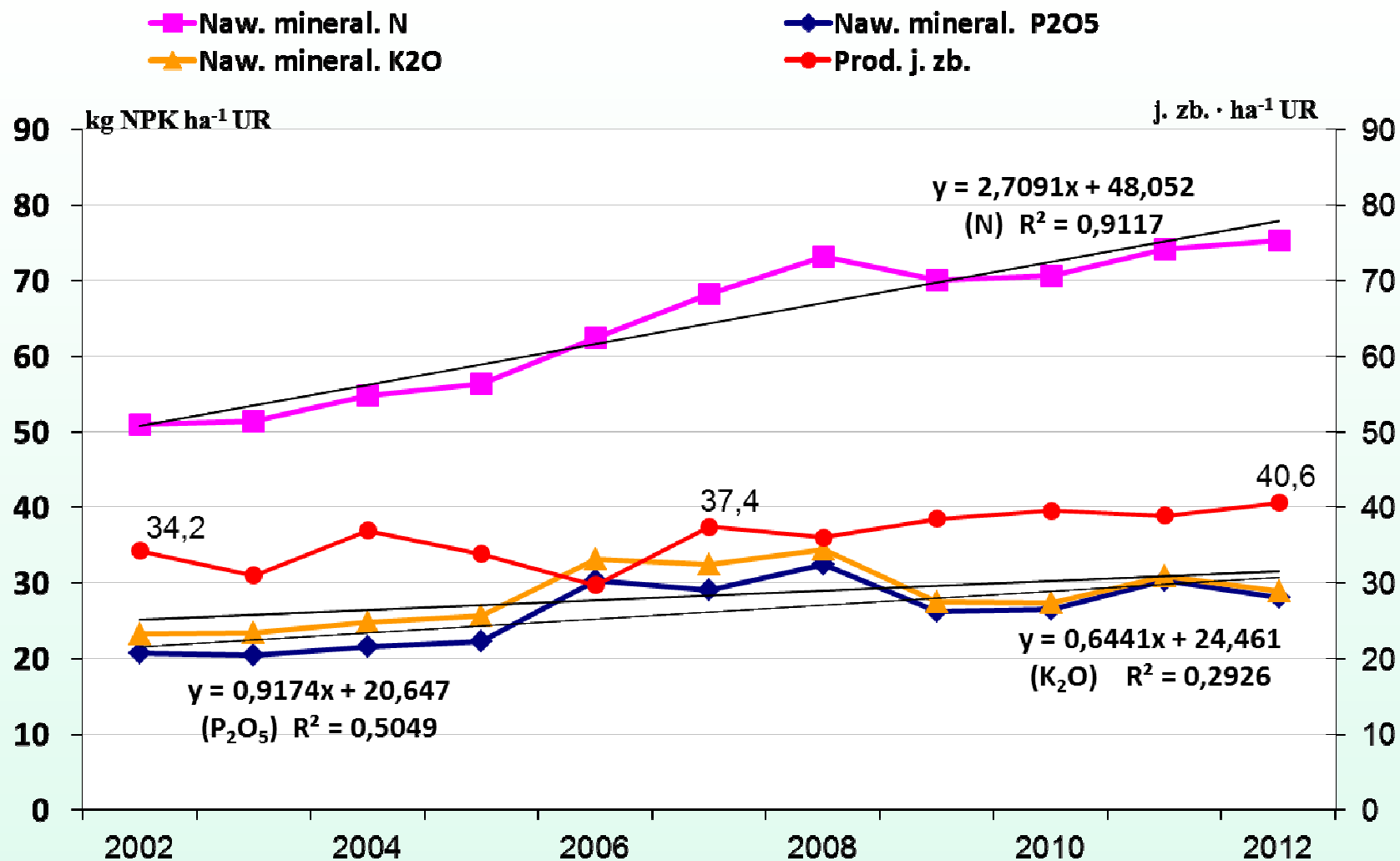

Koncentracja chowu trzody chlewnej w Polsce

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany intensywności produkcji wg poziomu nawożenia mineralnego NPK i produkcji roślinnej w j. zb. w Polsce

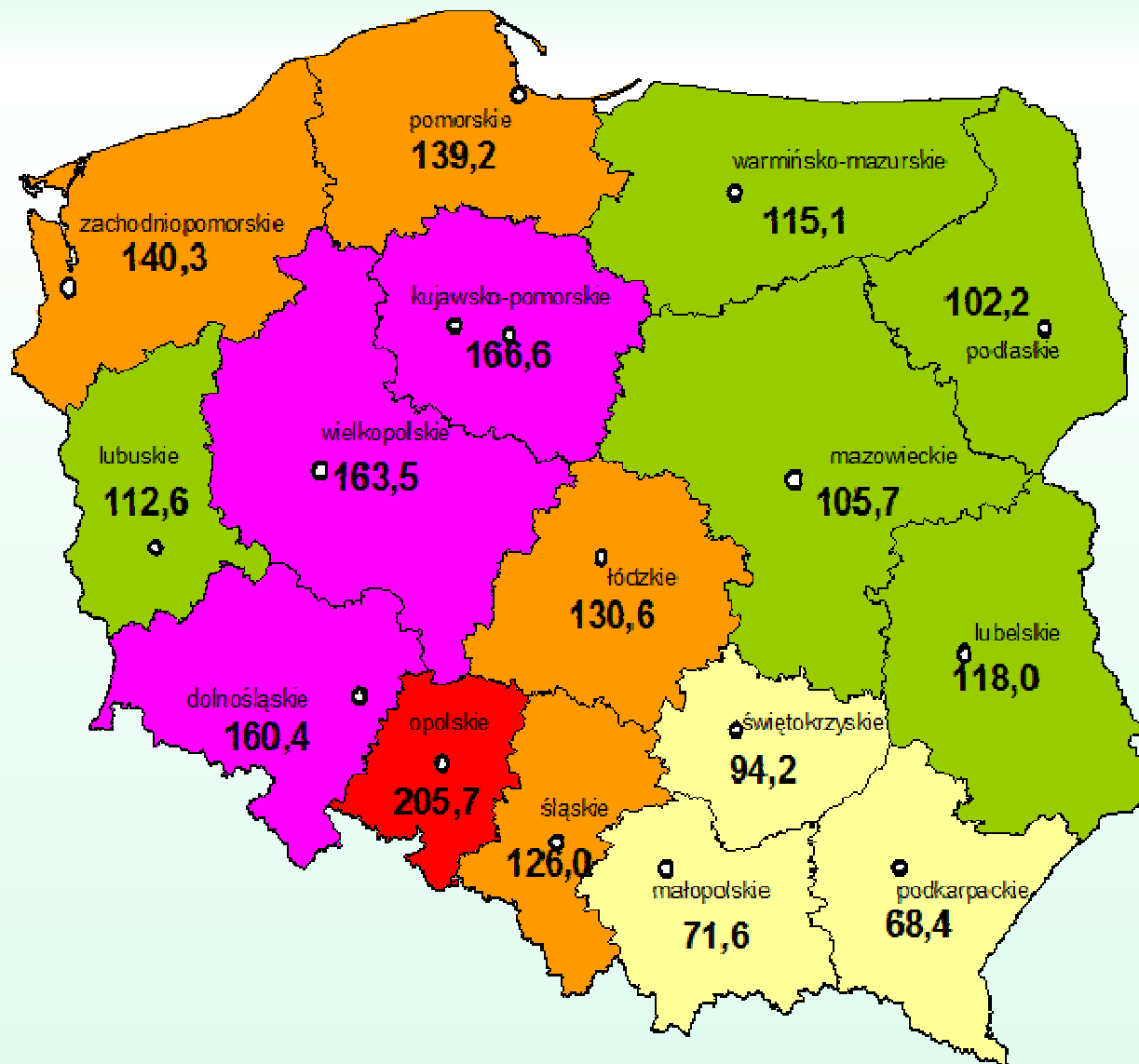
Poziom zużycia naw. min. (NPK) w województwach Polski (średnio 2010-2012)

Polska

128,2 kg·ha⁻¹ UR d.k.

kg NPK · ha⁻¹ UR

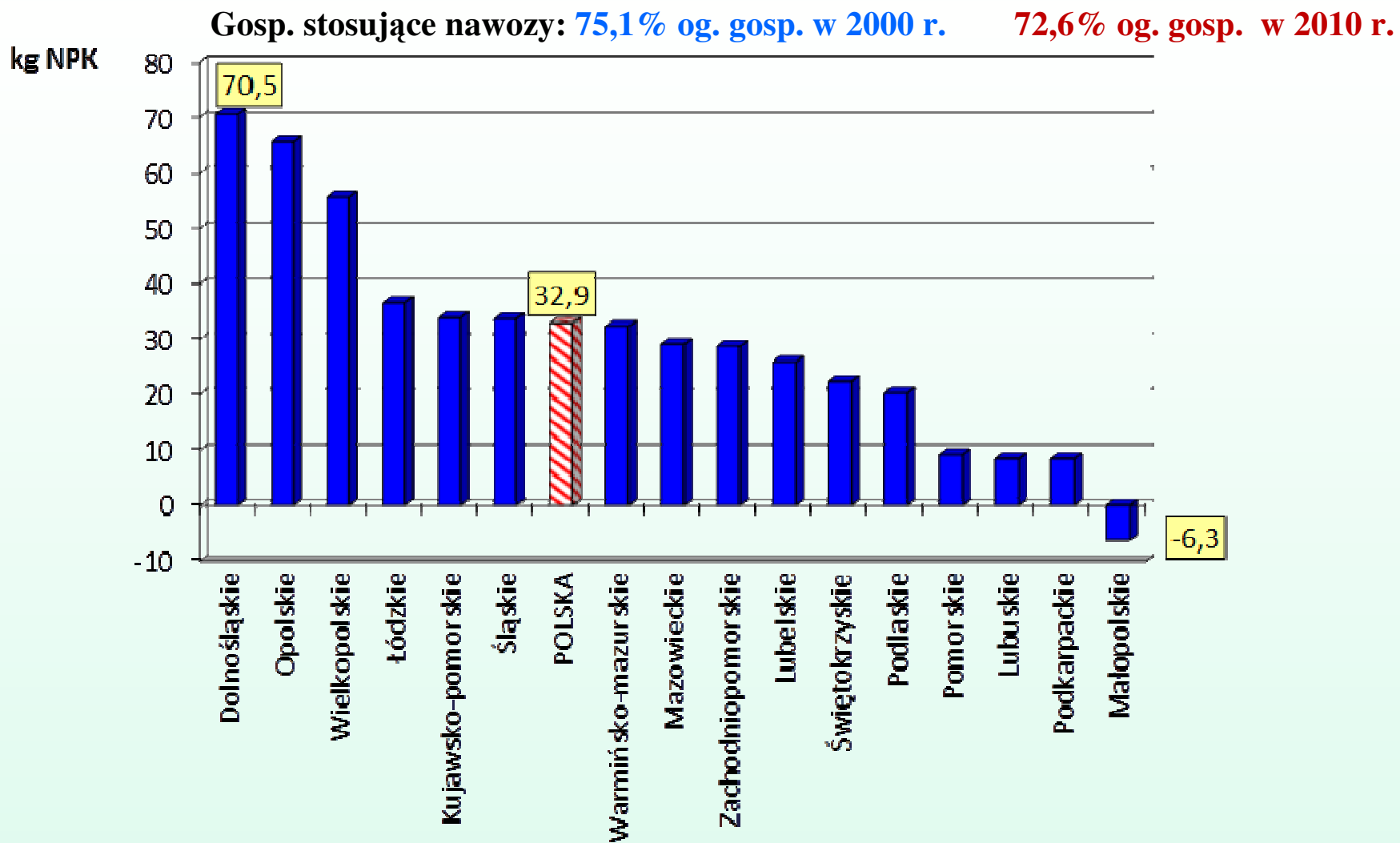
	< 100,0
	100,0 – 125,0
	125,1 – 150,0
	150,1 – 175,0
	> 175,0

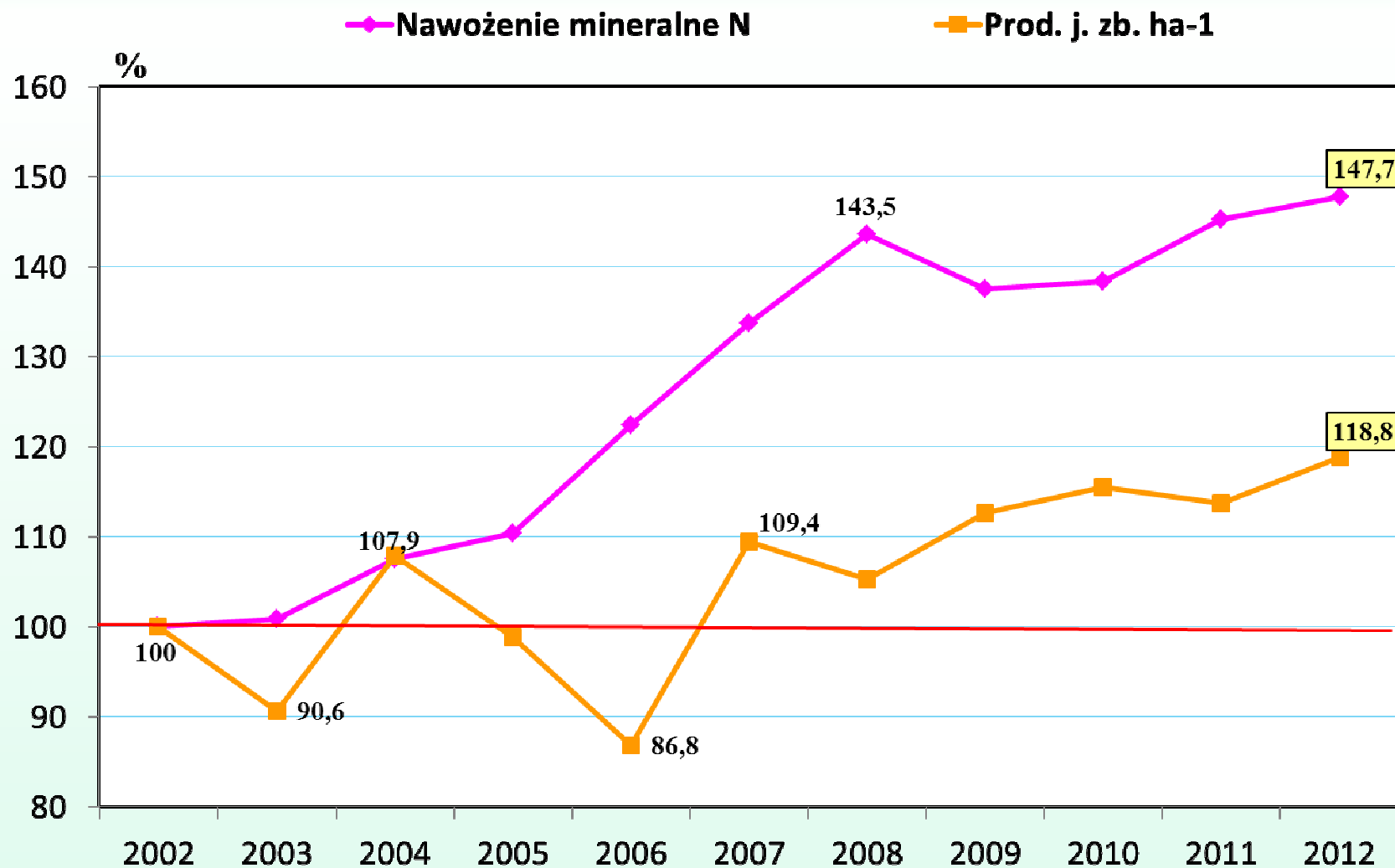
Wzrost zużycia poziomu
nawożenia NPK w odniesieniu
do lat 2002-2004 o 32,9 kg · ha⁻¹

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany ilości zużycia naw. min. NPK w kg/ha UR pomiędzy latami 2002-2004 a 2010-2012

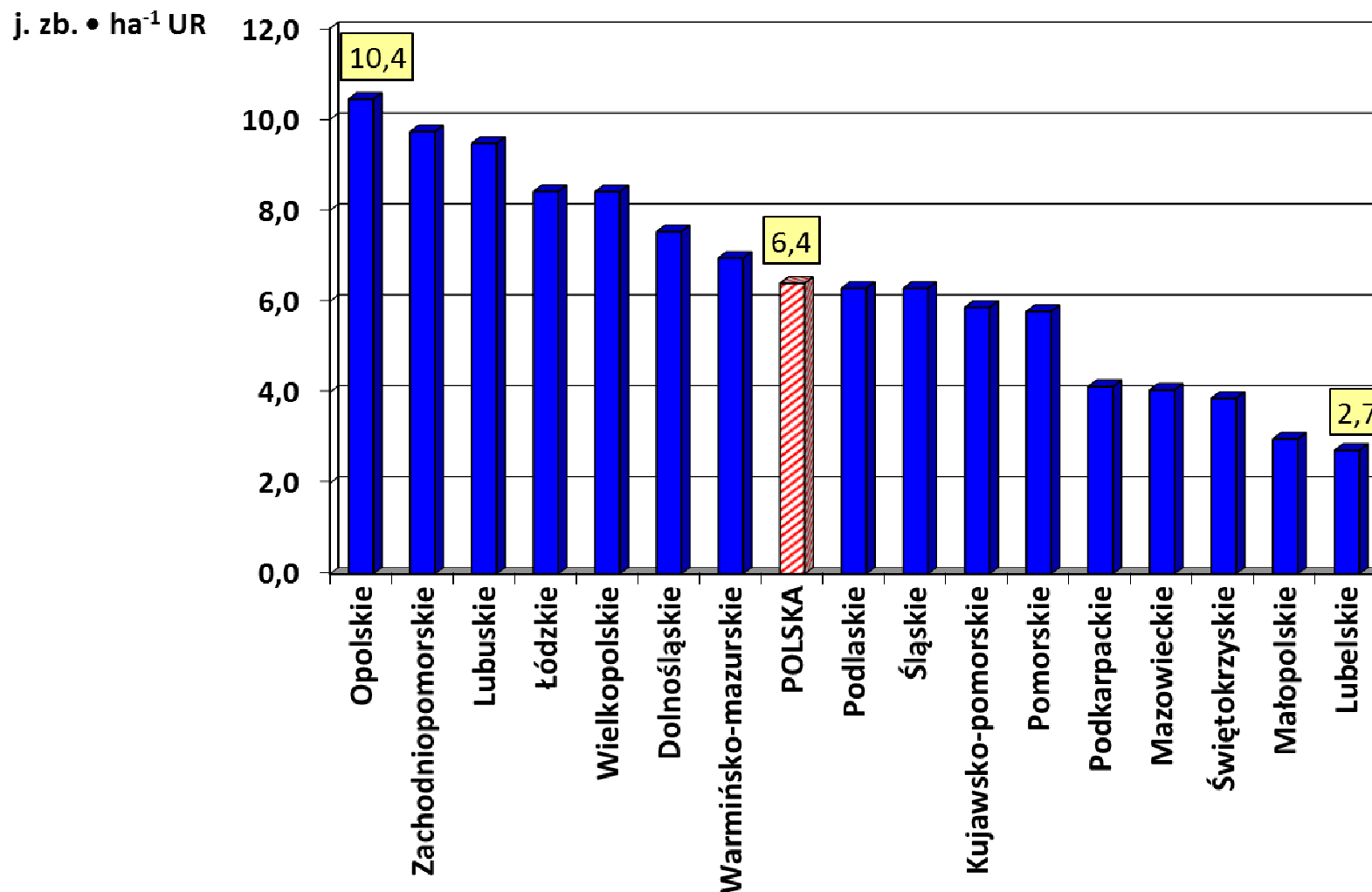
Dynamika zmian* intensywności i produktywności roślinnej

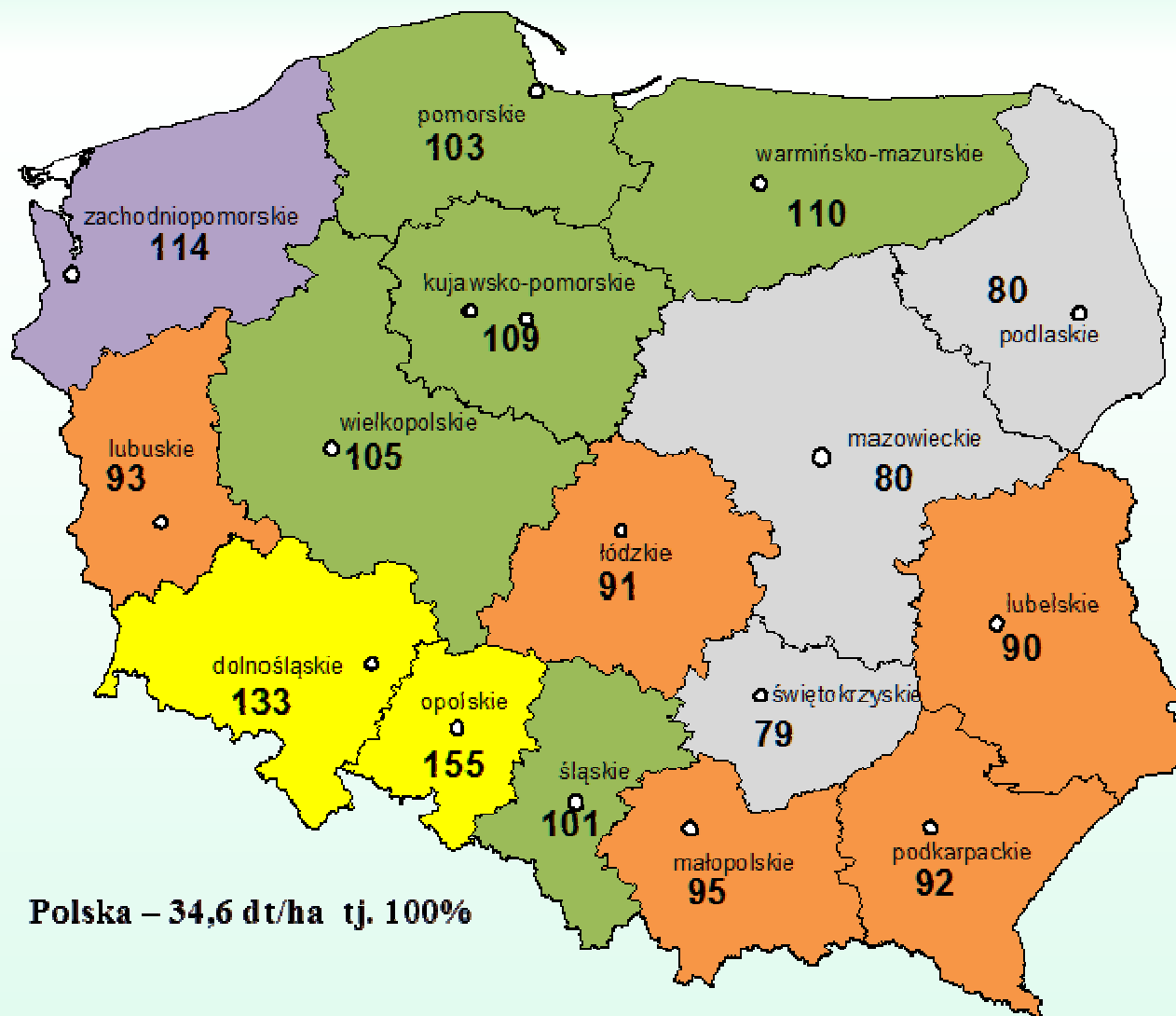
* - rok 2002 = 100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zmiany (%) globalnej produkcji roślinna w j.zb./ha UR w d.k. pomiędzy latami 2001-2003 a 2009-2011

Plony relatywne zbóż w Polsce wg. województw (2012 r.)

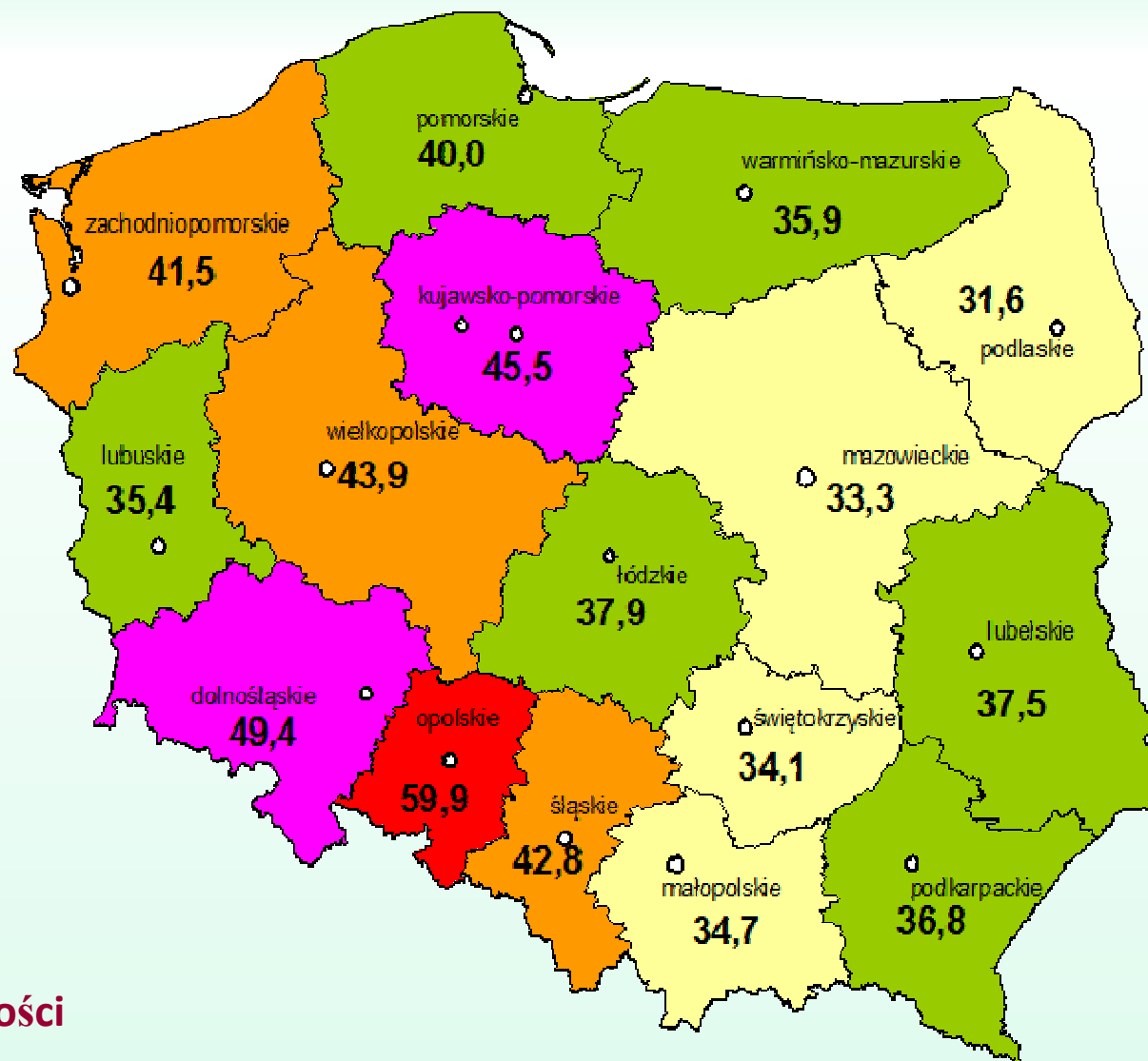
Globalna produkcja roślinna w j. zb.·ha⁻¹ UR w d.k. (średnio 2010-2012)

Polska

39,7 j. zb. ·ha⁻¹ UR d.k.

j. zb. ·ha⁻¹ UR

	< 35,0
	35,0 – 40,0
	40,1 – 45,0
	45,1 – 50,0
	> 50,0

Wzrost poziomu produktywności
roślinnej w odniesieniu do
lat 2002-2004 o 6,4 j. zb. ·ha⁻¹ UR⁻¹

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

SPECJALIZACJA PRODUKCJI ROLNICZEJ

Specjalizacja produkcji gospodarstw towarowych jako czynnik konkurencyjności regionów:

- 1) produkcja zbóż → woj. dolnośląskie, opolskie i zachodniopomorskie;**
- 2) produkcja warzyw → woj. małopolskie i świętokrzyskie;**
- 3) produkcja owoców → woj. lubelskie i świętokrzyskie;**
- 4) produkcja mleka → woj. podlaskie i warmińsko-mazurskie;**
- 5) produkcja żywca wieprzowego → woj. wielkopolskie, pomorskie i kujawsko-pomorskie;**
- 6) produkcja żywca drobiowego → woj. lubuskie i warmińsko-mazurskie.**

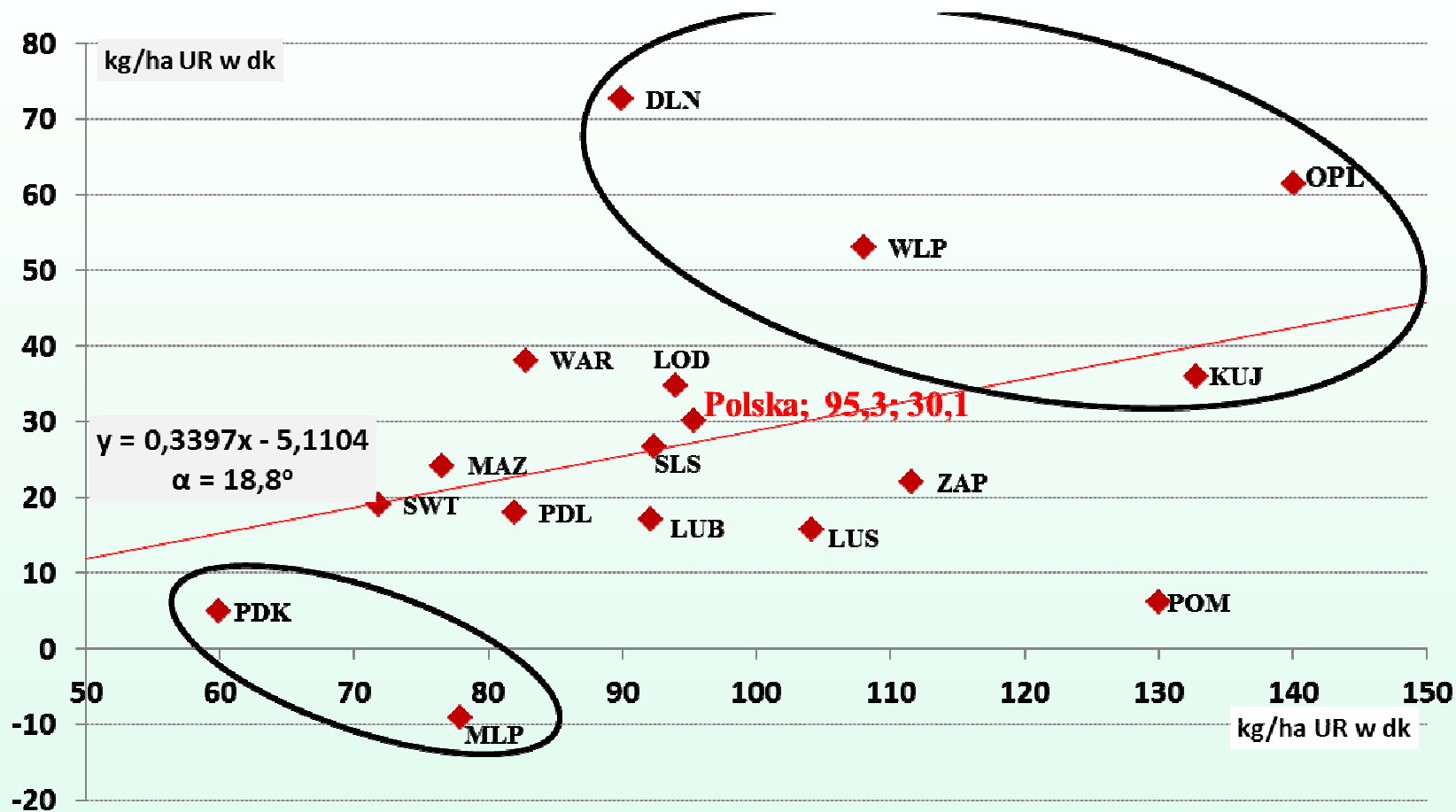
POLARYZACJA PRODUKCJI ROLNICZEJ

Polaryzacja – wyraźne rozdzielenie, ukierunkowanie elementów układu, jako zjawisko odwrotne do konwergencji, prowadzi do zwiększenia dysproporcji pod względem danej cechy (wskaźnika) pomiędzy porównywanymi obiektami.

Odwrotnym procesem, często na ogół uznawanym za korzystny, jest konwergencja [Geodecki 2006], która zmniejsza różnice w rozwoju regionów, przez zwiększenie stopnia spójności.

Polaryzacja intensywności produkcji w Polsce. Wielkość zmian nawożenia mineralnego NPK w okresie lat 2002-2011.

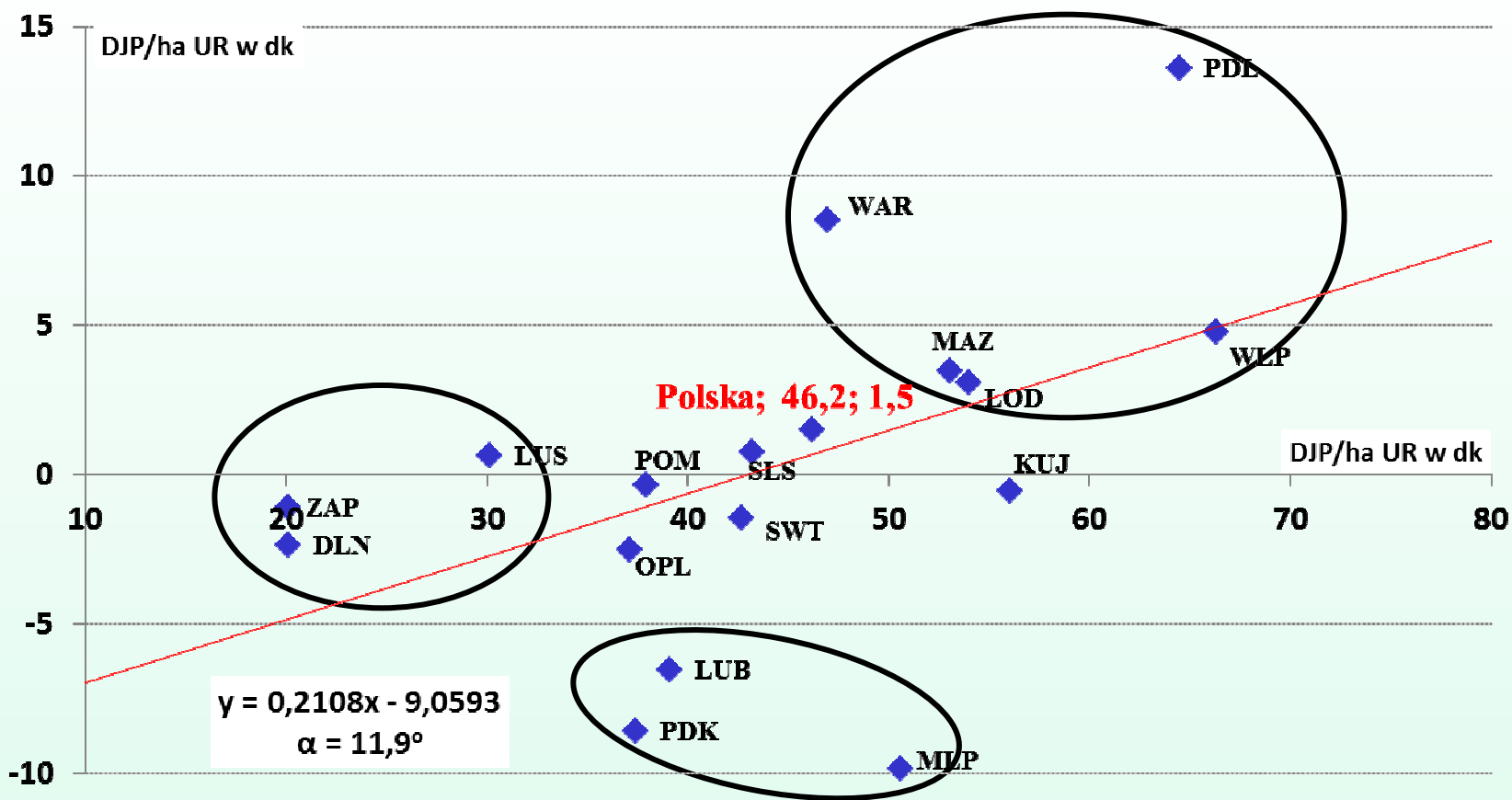
Zmiany nawożenia mineralnego pomiędzy okresem lat 2002-2004 a latami 2009-2011

Poziom nawożenia mineralnego w latach 2002-2004

Polaryzacja produkcji zwierzęcej w Polsce. Wielkość zmian obsady zwierząt w okresie lat 2002-2011.

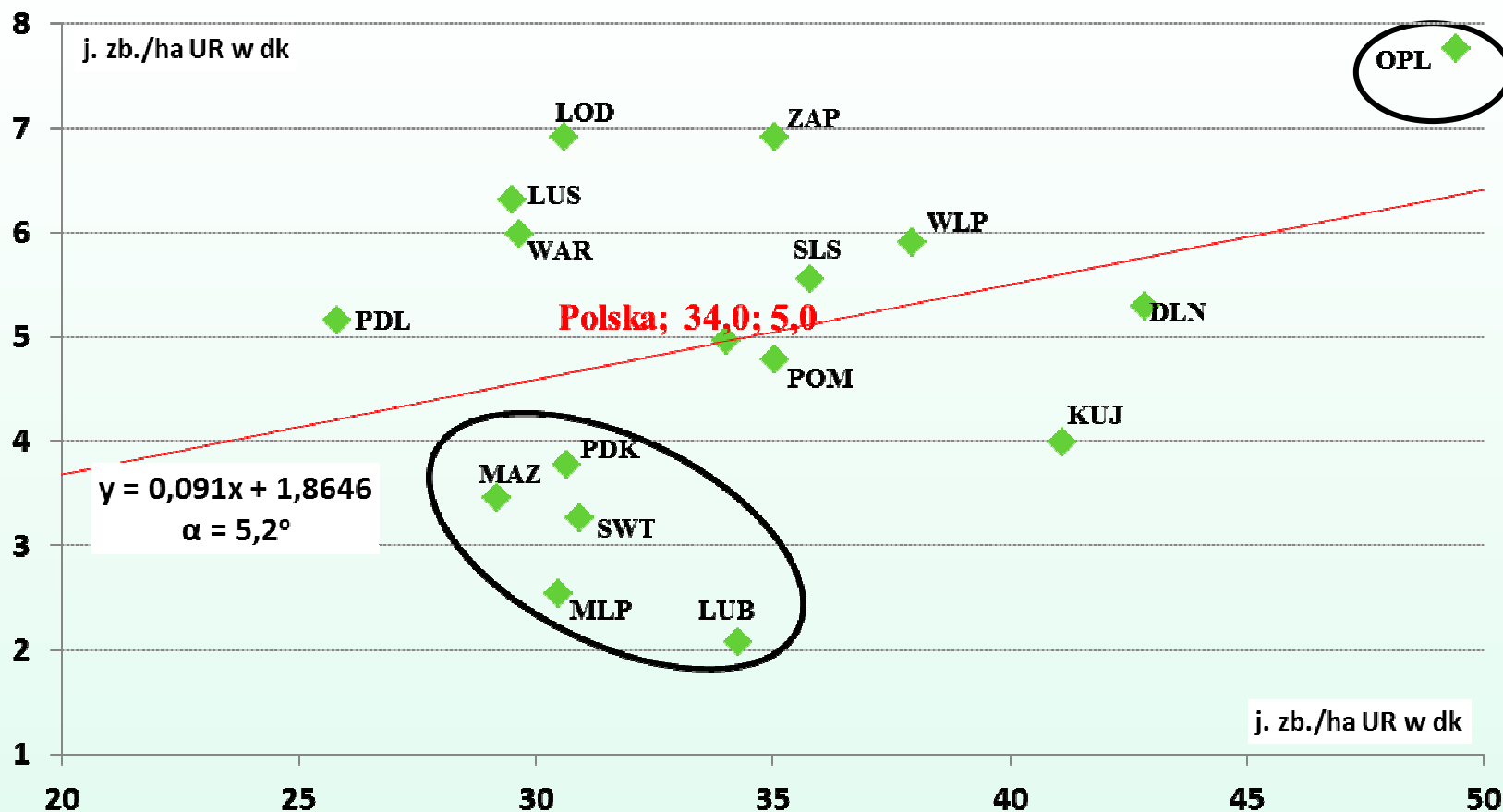
Zmiany obsady zwierząt pomiędzy okresem
lat 2002-2004 a latami 2009-2011

Poziom obsady zwierząt w latach 2002-2004

Polaryzacja wydajności produkcji roślinnej w Polsce. Wielkość zmian poziomu produktywności roślinnej w okresie lat 2002-2011.

Zmiany produktywności roślinnej pomiędzy
okresem lat 2002-2004 a latami 2009-2011

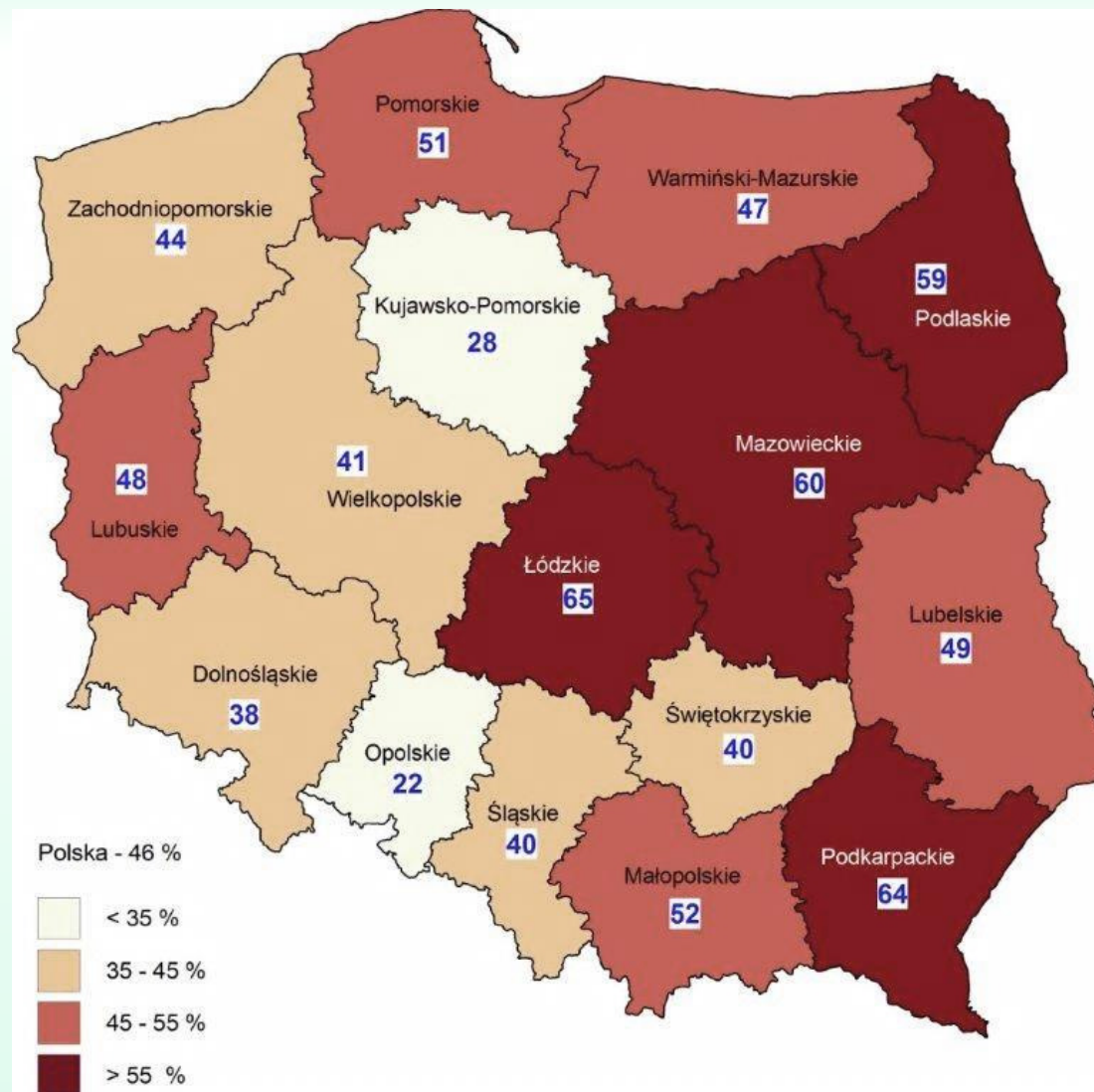
Poziom produktywności roślinnej w latach 2002-2004

Zmiany wskaźników agrośrodowiskowych

- 1) Zakwaszenie gleb;
- 2) Odziaływanie warunków pogodowych;
- 3) Bilans azotu i fosforu (efektywność wykorzystania);
- 4) Bilans glebowej substancji organicznej.

Środowiskowe skutki produkcji rolniczej ujawniają się w mierzalny sposób w zmianie wskaźników żyzności gleby w składzie wód gruntowych oraz jakości powietrza.

Udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych w % w latach 2006-2011 (o odczynie pH < 5,6)

Według PSR 2010 tylko 8,4%
wszystkich gospodarstw w
Polsce stosuje wapnowanie gleb

Wpływ zakwaszenia gleb na plonowanie roślin uprawnych

Określono potencjalnie możliwą produkcję oraz możliwe straty składników nawozowych powodowane przez zakwaszenie gleb w Polsce w latach 2006-2011.

Na podstawie na podstawie równań (funkcji regresji) wyznaczonych przez Grzebisza i in. [2005] w wyodrębnionych zakresach pH wyznaczono przeciętne współczynniki utraty plonu (a), wyrażone w % (tab.).

Ocena zakwaszenia gleb	Przedział odczynu pH	Współczynnik (a) [%]
Bardzo kwaśne	< 4,5	25
Kwaśne	4,6 – 5,5	15
Lekko kwaśny	5,6 – 6,5	5
Obojetne	6,6 – 7,2	1
Zasadowe	> 7,2	2

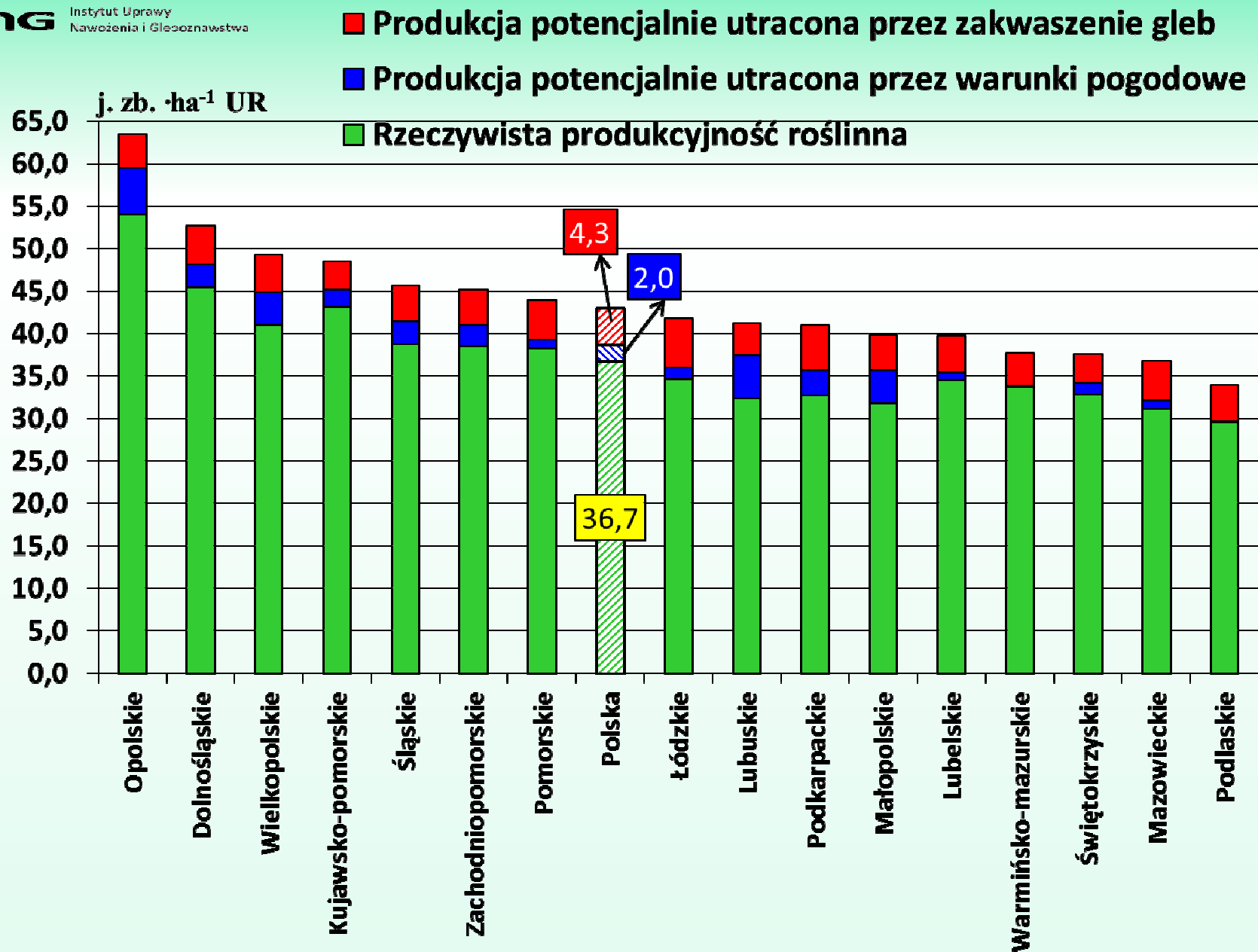

W sezonie wegetacyjnym w 2013 r., za pomocą agrometeorologicznych modeli i aplikacji „Modele IPO”, kontynuowano opracowywanie prognoz plonów dla obszaru Polski w ujęciu regionalnym.

Warunki pogodowe dla plonowania roślin zbożowych były generalnie dobre, a jedynie w regionie Śląskim oraz Małopolskim i Pogórzu wpłynęły na ograniczenie plonu. Natomiast mniej korzystne warunki pogodowe były do uprawy rzepaku w Polsce.

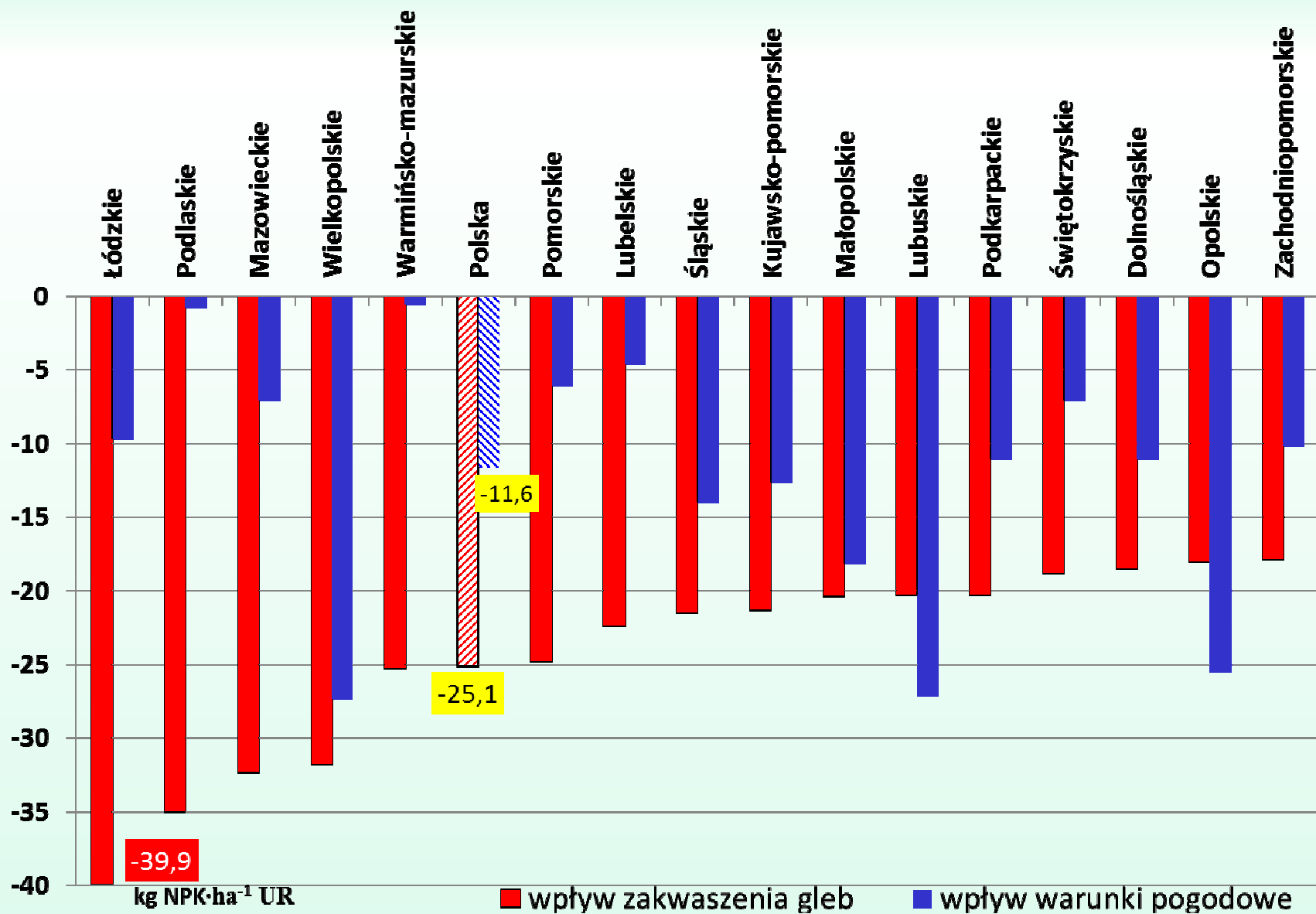
Na podstawie tzw. indeksy pogodowe (IP) wyznaczonych dla następujących roślin uprawnych: żyta, pszenicy ozimej i jarej, jęczmienia, owsa, pszenżyta, kukurydzy na ziarno, rzepaku, ziemniaka i buraka cukrowego dokonano oceny wpływu warunków pogodowych w Polsce w latach 2006-2011 na poziom produktywności roślinnej.

Produkcja z upraw tych roślin stanowi ok. 70% globalnej produkcji roślinnej z UR w dk.

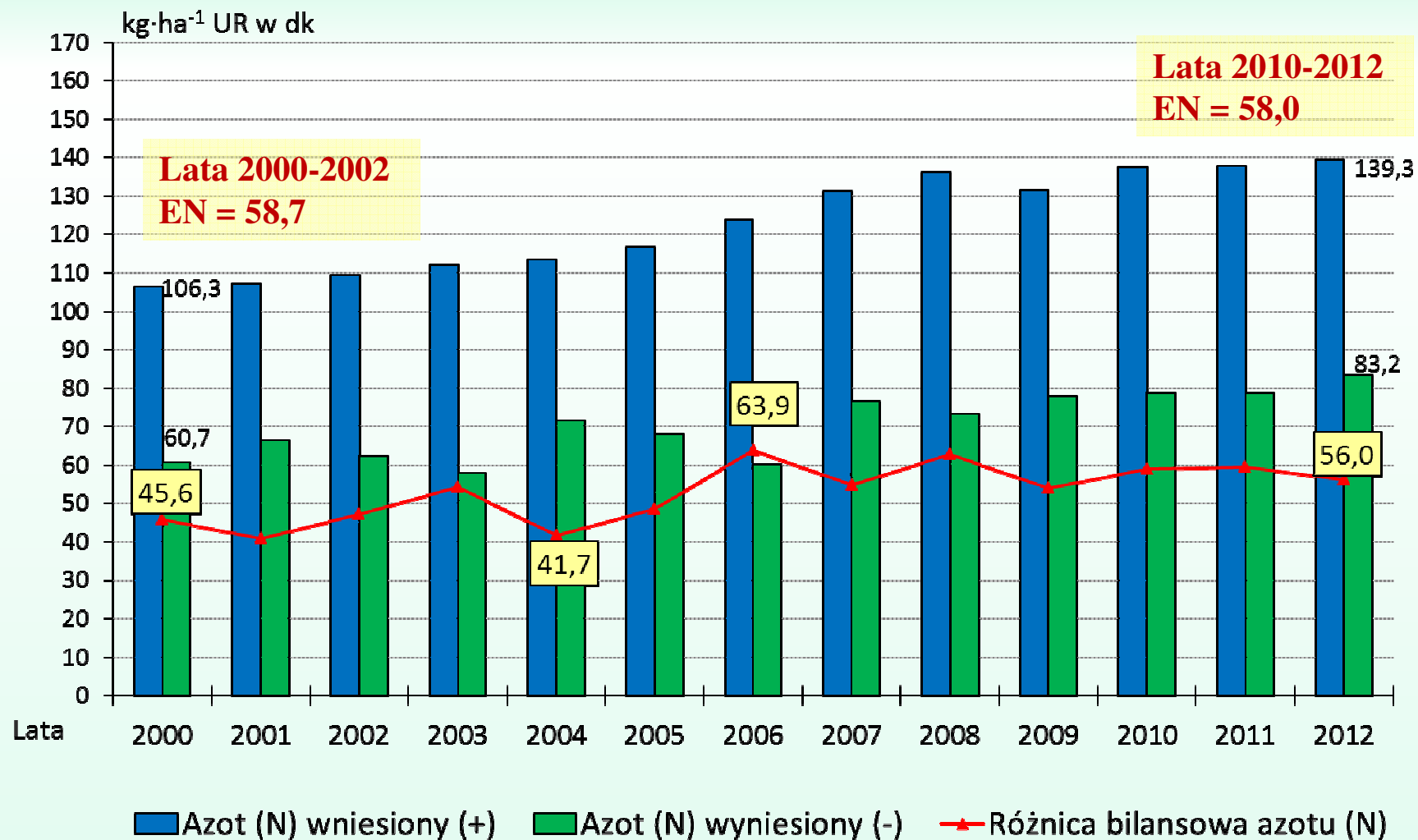

Rzeczywista i potencjalnie możliwa produktywność roślin uprawnych w Polsce, w latach 2006-2011

Możliwe straty składników nawozowych powodowane przez zakwaszenie gleb i warunki pogodowe w Polsce w latach 2006-2011

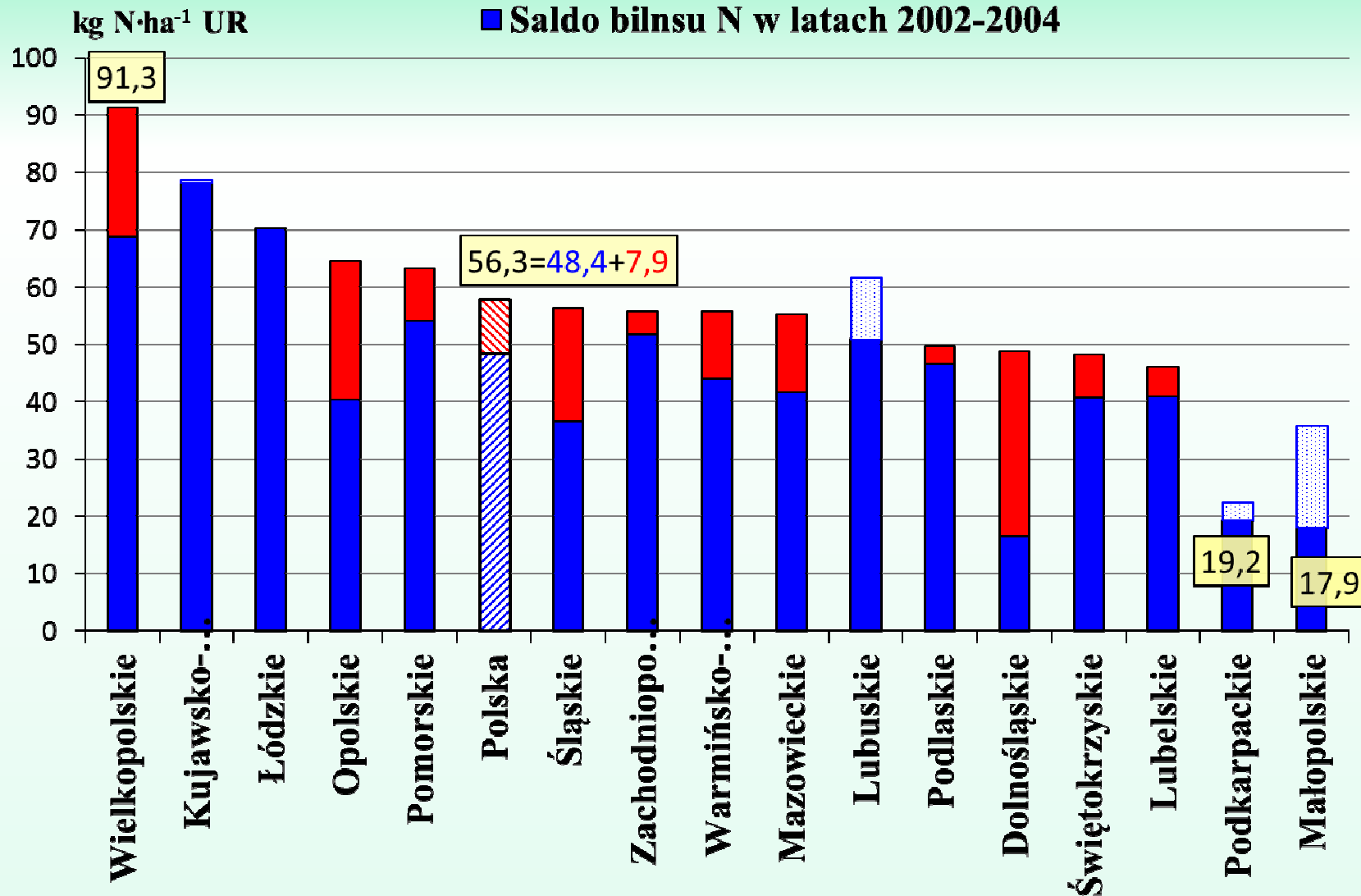

Zmiany bilansu azotu brutto w Polsce w latach 2000-2012

■ Zmiana salda bilansu N w ciągu kolejnych 8 lat

■ Saldo bilansu N w latach 2002-2004

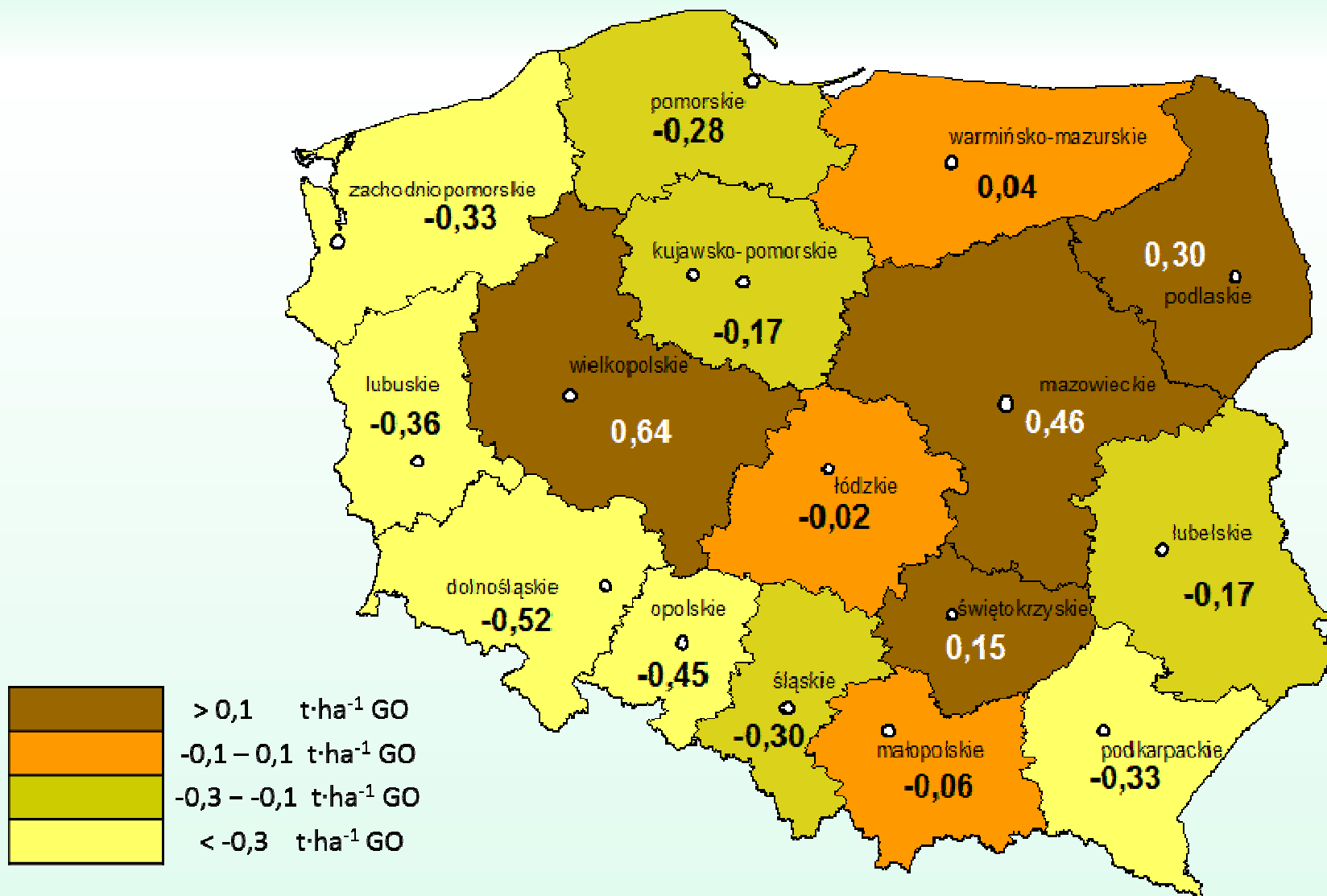
Saldo bilansu azotu brutto dla województw Polski w latach 2010-2012

Zmiany bilansu materii organicznej gleby ($t \cdot ha^{-1}$) w Polsce

Wyszczególnienie	Lata			
	1980	1990	2002-2004	2010-2012
Degradacja MOG* ($t \cdot ha^{-1}$)	-0,41	-0,42	-0,54	-0,52
<i>Obsada zwierząt (DJP·ha⁻¹)</i>	<i>0,75</i>	<i>0,68</i>	<i>0,46</i>	<i>0,48</i>
<i>Dawka obornika (t s.m.·ha⁻¹)</i>	<i>1,85</i>	<i>1,70</i>	<i>1,22</i>	<i>1,52</i>
Reprodukcja MOG z obornika ($t \cdot ha^{-1}$)	0,65	0,54	0,43	0,53
Saldo bilansu MOG bez przyoranej słomy ($t \cdot ha^{-1}$)	0,24	0,12	-0,11	0,01

*/materia organiczna gleby

Saldo bilansu glebowej materii organicznej na powierzchni gruntów ornych, średnio w latach 2010-2012.

Podsumowanie

- **Istniejące uwarunkowania przyrodnicze i organizacyjno-ekonomiczne w sposób istotny oddziałują na konkurencyjność, a zachodzące zmiany prowadzą do coraz bardziej pogłębiających się zjawisk polaryzacji, specjalizacji i koncentracji produkcji.**
- **Następstwem zachodzących procesów są, zróżnicowane regionalnie, zmiany podstawowych wskaźników agrosrodowiskowych, wskazujące na zróżnicowaną siłę (presję) oddziaływań działalności rolniczej na środowisko.**
- **Zaobserwowane procesy (koncentracji, polaryzacji i specjalizacji) oraz ich regionalne zróżnicowanie mogą mieć zarówno pozytywne jak i negatywne konsekwencje dla dalszego funkcjonowania sektora.**
- **Jedną z głównych przyczyn mniejszego tempa wzrostu plonowania roślin i obniżenia efektywności technicznej są (poza warunkami pogodowymi) niedomagania organizacyjne polskiego rolnictwa (np. zakwaszenie gleb), mające także konsekwencje środowiskowe**

Wymierne rezultaty realizacji zadania 2.5 (PW)

- przygotowanie i opublikowanie 17 artykułów (głównie naukowych), wygłoszenie 13 referatów, 2 posterów na konferencjach lub seminariach oraz przygotowanie 5 ekspertyz (dla MRiRW, MG, GUS);
- utworzenie (wzbogacenie) bazy danych umożliwiające przeprowadzenie charakterystyk produkcji rolniczej. Umożliwiły one opracowanie materiałów, ich analizę, a także przygotowywanie ekspertyz i analiz;
- wykonanie oceny wpływu pogody na plonowanie głównych upraw w Polsce w 2013 r. (poprzez tzw. indeksy pogodowe);
- przeprowadzenie trzech stacjonarnych i wyjazdowych warsztatów naukowych (współ z zadaniami 3.2, 2.2 IUNG-PIB oraz IERiGŻ-PIB, LODR Końskowola).
Łącznie w tych warsztatach wzięło udział 197 osób, a notatki z ich przebiegu zamieszczone zostały na stronie internetowej IUNG-PIB;
- współpraca z partnerami zewnętrznymi takimi jak: MRiRW, GUS, IERiGŻ-PIB w Warszawie, ITP w Falentach, MIR w Gdyni.

Dziękuję za uwagę

a wszystkim współwykonawcom

za miłą współpracę